

NASIL GÖZLEMLEMELİ?

TÖRELERİ VE ÂDETLERİ İNCELEME SANATI

HARRIET MARTINEAU

ÇEVİREN
S. ERDEM TÜRKÖZÜ

HARRIET MARTINEAU

İngiliz toplum düşüncesinin temellerini atan öncü kadın düşünürlerden biridir (1802–1876). Kadınların ekonomik olarak bağımsızlaşmasının neredeyse imkânsız olduğu bir dönemde, işitme kaybı gibi kişisel engellerine rağmen kalemiyle geçinmeyi başararak ilk profesyonel kadın yazarlardan biri hâline geldi. Siyasal iktisat, ahlak, din, kadınların toplumsal konumu ve toplumsal reform üzerine çok sayıda eser verdi; gözleme, deneyime ve kamusal akla dayalı üslubuyla yeni gelişen sosyolojinin yönteminin şekillenmesine katkıda bulundu. 1830'larda ABD'yi dolaşarak köleliği, cinsiyet rejimini ve Amerikan demokrasisinin yapısal çelişkilerini keskin bir bakışla analiz etti. Auguste Comte'un *Pozitif Felsefe Dersleri*'ni İngilizceye çevirip özetleyerek sosyolojik pozitivistimin İngilizce konuşulan dünyada yayılmasında belirleyici bir rol üstlendi.

Başlıca eserleri: *Illustrations of Political Economy* (1832–34), *Society in America* (1837), *Retrospect of Western Travel* (1838), *Deerbrook* (roman, 1839), *The Hour and the Man* (1841), *Eastern Life, Present and Past* (1848), *Letters on the Laws of Man's Nature and Development* (H. G. Atkinson ile, 1851), *The Positive Philosophy of Auguste Comte* (çeviri ve özet, 1853), *Biographical Sketches* (1869).

S. ERDEM TÜRKÖZÜ

Ankara'da doğdu (1972). 1996'da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden, 2001 yılında aynı üniversitenin Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programından mezun oldu. Hâlen siyaset bilimi “doktora terk”. İyi yazamadığını fark ettiği lisans yıllarında çeviri yapmaya başladı. Çeviride karar kılmadan önce birkaç işe girip çıktı. 2014'ten bu yana sadece çeviri yapıyor.

Başlıca çevirileri: MacGregor Knox ve Williamson Murray, *Askerî Devrimlerin Dinamikleri* (2024); İnsan Dünyasının Döngüleri, Peter Turchin ve Sergey Nefedov, (2024); Walter Scheidel, *Büyük Düzleyici* (2023); Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler* (2023) Robin Walz, *Modernizm* (2023); Mary Kaldor, *Yeni ve Eski Savaşlar* (2023); Bruce Haddock, *Siyasi Düşüncenin Tarihi* (2023); Cas Mudde, *Günümüzde Aşırı Sağ* (2022); W. Montgomery Watt, *Hazreti Muhammed: Peygamber ve Devlet Adamı* (2019); Natalia M. Belting, *Dünyadan Kedi Masalları* (2019); Cas Mudde, *Cristobal Rovira Kaltwasser, Popülizm: Kısa Bir Giriş* (2019); Ilan Pappé, *İsrail Hakkında On Mit* (2018); John Alexander Armstrong, *Milliyetçilikten Önce Milletler* (2018); William H. McNeill, *Avrupa'nın Bozkır Sınırları & Osmanlı'nın Batıdaki İlerleyişi Neden Durdu?* (2017); Tom Burns, *Psikiyatri: Kısa Bir Giriş* (2015); Naunihal Singh, *Askerî Darbelerin Stratejik Mantığı* (2025).

İÇİNDEKİLER

1. KISIM	
GÖZLEMLEMEK İÇİN GEREKENLER	11

GİRİŞ	11
-------	----

1	
FELSEFİ GEREKLİLİKLER	20

2	
AHLAKİ GEREKLİLİKLER	45

3	
MEKANİK GEREKLİLİKLER	54

11. KISIM	
NEYİ GÖZLEMLEMELİ?	63

1	
DİN	69

2	
GENEL AHLAKİ MEFHUMLAR	95

3	
YEREL DURUM	131

4	
ÖZGÜRLÜK FİKRİ	161

5	
İLERLEME	179

6	
KONUŞMA	190

III. KISIM	
MEKANİK YÖNTEMLER	197
DİZİN	204

1. KISIM

GÖZLEMLEMELİK İÇİN GEREKENLER

GİRİŞ

“Inest sua gratia parvis.”¹

“Les petites choses n’ont de valeur que de la part de ceux qui peuvent s’élever aux grandes.”²

De Jouy

Hakikatin çıkarılacağı malzemeler duyularımıza bilfiil sunulduğunda bile, hakikati yakalamanın kolay olduğu kadar kaçırmanın da kolay olmadığı hiçbir soruşturma alanı yoktur. Bir çocuk, gözleri ne kadar iyi ve net görürse görsün ve su ne kadar berrak olursa olsun, sudaki Japon balığını ilk denemesinde yakalayamaz. Nitekim gözlerinin tam önünde duranı ve elinin altında olanı almasını sağlamak için o çocuğun bilgi ve yöntem de öğrenmesi şarttır. Aslında bakılırsa yabancı olduğu bir gölü mesken tutmuş ele avuca sığmaz bir hakikati balık tutar misali yakalamak isteyen herkesin durumu budur. Gördüğünü anlayabilmesi için gerekli olan becerileri edinmeden önce gözlem yeteneğini keskinleştirmeli, ona sunulan malzemeleri bir düzene sokmasına izin verecek yöntemsel alışkanlıklar edinmelidir.

¹ Küçük şeylerin kendine göre bir cazibesi vardır. (Çev.)

² Küçük şeyler sadece büyüklere yükselebilenler için değerlidir. (çev. İdil Türközü)

İnsan ve insan âdetleri üzerine çalışanlar da bu konuda bir istisna oluşturmazlar. Ama ne hikmetse genel kanaat aksi yöndedir ve gezginler çoğu zaman durum sanki bu değilmiş gibi davranırlar. Her yıl limanlarımızdan uzak diyarlara gitmek üzere denizlere açılan sayısız turist arasında, ilkelere bilmediği herhangi bir fizik dalı alanında gözlem yapmış gibi davranmayı aklından geçirecek kimse bulamazsınız. Örneğin Akdeniz gezisinden dönen bir turisti hazırlıksız yakalayıp ona Korsika'nın jeolojisine ya da Palermo'nun kamu binalarına ilişkin sorular sorsanız, size büyük ihtimalle bu konuda bir bilgisinin olmadığını, jeoloji eğitimi almadığını, mimari hakkında da bilgisinin olmadığını söyleyecektir. Oysa aynı gezgine bir ulusun ahlakı, görgü kuralları ve âdetleri hakkında sorular sorarsanız aynı cevabı alma olasılığınız çok düşük olacaktır. Nitekim her insan, diğer insanları bir bakışta tanıyabileceğini, insan sarrafı olduğunu düşünür. Onların ne yaptıklarını anlamak için aralarında bulunmanın yeterli olduğunu varsayar. Botanik veya istatistik bilmeyi gerektiren gözlemler konusunda ehliyeti olmadığına hemen kanaat getirdiği gözlerinin, kulaklarının ve hafızasının, sıra insan dünyasını anlamaya geldiğinde yeterli olduğunu düşünür ve ziyaret ettiği ulusların erdemleri ve toplumsal durumları hakkında kendinden emin konuşur. Hiçbir kuşku onu şu sözleri söylemeye yöneltmez: “Görüştüğüm insanlar hakkında size pek az genel bilgi verebilirim; ahlaki ilkelerini incelemiş değilim; ulusal âdetlerini yargılayacak konumda da değilim.”

Oysa bu utanılacak bir durum değildir. Nitekim bilge kişi, ilgi alanına girmeyen veya bilgi edinmeye gücünün yetmediği bir konuda bilgisiz olduğunu itiraf etmekten utanmaz. Hiçbir dil uzmanı, yanında astronomide yapılan yeni keşiflerden söz edildiğinde ellerini ovuşturmaz. Hiçbir siyasal iktisatçı, sınıflandıramayacağı bir deniz kabuğu ya da bitki ona gösterildiğinde utancından yüzünü kapatmaz. Hele ki sanatçı, doğa filozofu, gezgin tüccar ya da klasikler uzmanı, insanla-